

الگوی حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

یعقوب یوسفوند^۲

احمد تشکری‌پور^۱

عبدالرحمن فرج الهی مقدم^۳

تأیید مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۰۸

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۱/۰۲

چکیده

اندیشه‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) موضوعی است که به‌واسطه سابقه مبارزات انقلابی، مسئولیت‌های اجرایی، حضور میدانی در دفاع مقدس، مرجعیت دینی و فرماندهی کل قوای ایشان، منبع و مرجعی مهم و اثرگذار در سیاست‌گذاری‌ها و تدوین راهبردهای دفاعی بوده و تعیین‌کننده نوع رفتار و عملکرد صحیح نیروهای مسلح جهت تحقق اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران است. هدف از انجام پژوهش حاضر، ارائه الگویی مدون و منظم از اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) جهت حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج و اقدام در این راستا است. بر این اساس، پژوهش حاضر با رویکرد اکتشافی، با استفاده از روش استقرایی و به شیوه کدگذاری مبتنی بر تئوری داده‌بنیاد، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) را از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۹۸ تجزیه و تحلیل کیفی نموده و تلاش شده الگوی حاکم بر اندیشه دفاعی ایشان ارائه گردد. نتایج حاکی از آن است که از نگاه معظم‌له، بسیج یکی از پیشگامان و پیش‌قراولان عرصه دفاع از کشور و بازوی توانای نظام در میدان‌های مورد نیاز است. بهره‌گیری بسیج از اندیشه‌ها و توصیه‌های ایشان در قالب الگوی ارائه‌شده، بسیج را به‌روزتر و کارآمدتر کرده و نظام جمهوری اسلامی ایران را در مقابل دشمنان خارجی و مشکلات و چالش‌های داخلی مصون می‌دارد.

کلید واژه‌ها

اندیشه؛ اندیشه دفاعی؛ بسیج؛ مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی).

۱. نویسنده مسئول: کارشناس ارشد حقوق عمومی، مدرس دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران

Ahmad92tashakoripor@gmail.com

۲. دکتری سیاست‌گذاری عمومی، مدرس دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران

Yousefvand.amir90@gmail.com

۳. کارشناس ارشد علوم سیاسی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، لرستان، ایران

Rahmanmoghadam1355@gmail.com

مقدمه

حضور مردم در صحنه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و حمایت آنان از سیاست‌های دولت‌ها به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قدرت ملی محسوب می‌شود. در تاریخ انقلاب اسلامی با توجه به تهدیدات گوناگونی که از ابتدای انقلاب تاکنون وجود داشته، همواره حضور و بسیج مردمی در تمام عرصه‌ها موجب شده کلیه تهدیدات خنثی و انقلاب، بتواند با توان بیشتری در مسیر اهداف و سیاست‌های خود به جلو گام بردارد. بسیج مردمی که یکی از عناصر اصلی قدرت انقلاب اسلامی است، در دوران دفاع مقدس توانست با پشتیبانی از نیروهای مسلح، تجاوز رژیم بعث عراق را که از پشتوانه قدرت‌های جهانی برخوردار بود، ناکام بگذارد. علاوه بر این، در عرصه‌های سازندگی بعد از جنگ نیز حضوری فعال و مؤثر داشته است؛ بنابراین اتکا به بسیج مردمی می‌تواند به‌عنوان یکی از پیشران‌های اصلی و نقاط قوت در تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی، توسعه و پیشرفت نظام مورد توجه قرار گیرد.

حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج و جلوگیری از انحراف آن در مسیر تحقق اهداف نظام، نیازمند وجود یک نقشه راه روشن و شفاف است که بتواند براساس آن در وضعیت‌های مختلف و پر از تهدید و غبار آلود، درست عمل کند. بیانات و توصیه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و دفاعی به‌عنوان منبع اصلی و راه‌گشا در توسعه و پیشرفت در هر حوزه است. ایشان متناسب با شرایط و وضعیت‌های مختلف در هر حوزه سخنرانی و بیانات مبسوطی را از سال ۱۳۳۸ تاکنون ارائه نموده‌اند. یکی از حوزه‌هایی که ایشان بارها و در مناسبت‌های مختلف پیرامون آن مطالب، نظرات و دیدگاه‌هایی را بیان نموده‌اند، بسیج است. در اندیشه دفاعی ایشان، بسیج به‌عنوان بازوی توانای نظام جایگاه ویژه‌ای داشته و در این خصوص، همواره توصیه‌ها و راهنمایی‌های لازم را ارائه نموده‌اند از این‌رو، در این پژوهش تلاش شده است راهبردهای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با تأکید بر ارائه الگو، مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد.

تشریح و بیان مسأله

جمهوری اسلامی ایران به واسطه موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی، همواره با تهدیدها و چالش‌های دفاعی و امنیتی در عرصه خارجی روبرو بوده و هست. افزون بر این، در عرصه داخلی چالش‌هایی همچون تهاجم فرهنگی، تحریم و مشکلات اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی، بلابیای طبیعی و ...، چالش‌های دفاعی و امنیتی را تشدید می‌نماید. مقابله با این چالش‌ها، موجودیت بسیج را به‌عنوان یکی از عناصر اصلی عرصه دفاع و تولید امنیت، بیش از پیش ضروری ساخته است. لازمه توانایی بسیج در مقابله با چالش‌های مورد اشاره، دوری از هرگونه انحراف در جهت حفظ و ارتقای کارآمدی آن است. اما مسأله اینجاست بسیج بر چه مداری حرکت کند تا بتواند به نحو شایسته به وظایف خود، آن‌گونه که مردم خواهان آن هستند، عمل نماید؟

برای پاسخ به این سوال، قطعاً توجه به توصیه‌ها و دیدگاه‌های فرماندهی معظم کل قوا حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درخصوص بسیج می‌تواند مؤثر واقع شود؛ چراکه به‌واسطه برخورداری از جایگاه دینی، سیاسی، فرهنگی و علمی، اندیشه‌های ایشان برای جامعه ارزش و شأن ویژه‌ای داشته و «دارای ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی است که نمونه آن را کمتر می‌توان در دیدگاه سایر اندیشمندان و نظریه‌پردازان دفاعی و رهبران جهان پیدا کرد. این امر ناشی از این مسأله است که فرامین، دستورها و سخنان دفاعی، امنیتی و حکومتی معظم‌له به‌عنوان رهبری دینی و مرجعی عالی قدر برگرفته از منابع غنی اسلام و متأثر از فرهنگ اسلامی و الهی است» (لطفی مرزناکی، ۱۳۹۶: ۱۱). بر این اساس، با توجه به تحریم‌ها و تهدیدات سخت و نرم دشمنان و قدرت‌های استکباری، بیانات و دیدگاه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به‌عنوان یکی از سرچشمه‌های عظیم فکری و سیاستی در مقابله با توطئه‌های دشمنان و دفاع از کشور محسوب می‌گردد و بیان‌کننده خط‌مشی کلی جامعه است از این رو، با توجه به پیشگام‌بودن بسیج در دفاع از کشور، توجه به این موضوع اهمیت و ضرورت بالایی داشته و می‌تواند بسیج را که یک نهاد مردمی و مشکل‌از اقشار مختلف مردمی است، در مواجهه با چالش‌ها و تهدیدات داخلی و خارجی دشمنان، به‌روزتر و کارآمدتر کرده، نظام سیاسی جمهوری اسلامی را در مسیر تحقق اهداف و آرمان‌ها موفق نماید و مصونیت انقلاب اسلامی را تضمین کند؛ بنابراین مسأله اصلی این پژوهش این است که الگوی

حاکم بر اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص راهبردهای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج کدام است؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی پژوهش

الف) پیشینه پژوهش

در ارتباط با موضوع این تحقیق، پژوهش‌های مناسبی انجام گرفته است که در جدول ۱ به اختصار به چند نمونه از این پژوهش‌ها اشاره شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	پژوهشگر	موضوع پژوهش	یافته‌های پژوهش
۱	مجموعه مقالات همایش ملی تبیین اندیشه‌های دفاعی امام خامنهای (مدظله‌العالی) (۱۳۹۷)	دفاع آینده‌نگر، دفاع در عمق راهبردی، نفوذ و مقابله با آن، توانمندسازی معنوی، آمادگی دفاعی	این مجموعه شامل ۱۰۸ مقاله پیرامون مسأله دفاع است که پژوهشگران با محوریت تبیین اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، به دنبال تمدن‌سازی در حوزه دفاعی هستند. این همایش‌ها و همایش‌های قبلی در این حوزه، منبعی است برای الگوسازی دفاعی جمهوری اسلامی ایران منطبق با اندیشه امام خامنهای (مدظله‌العالی).
۲	جعفری و همکاران (۱۳۹۵)	درآمدی بر دفاع در اندیشه امام خامنهای (مدظله‌العالی)	این نوشته حاصل پژوهشی جامع از اندیشه‌های حضرت امام خامنهای (مدظله‌العالی) در حوزه دفاعی و نیز گزیده‌ای از برخی مقاله‌های ارائه‌شده در همایش و مجموعه برخی کتاب‌های منتشرشده در این خصوص است.
۳	مهدیان و یوسفوند (۱۳۹۵)	تبیین اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا در حوزه جنگ نرم و نقش آن در استحکام ساخت قدرت درونی نظام	این پژوهش در راستای تبیین اندیشه‌های امنیتی - دفاعی فرماندهی معظم کل قوا با اشاره به مفهوم جنگ نرم و قدرت ملی، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پیرامون مفهوم جنگ نرم و ساخت درونی نظام را از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۹۳ مورد واکاوی قرار داده و راهکارهای مقابله با جنگ نرم را از دیدگاه ایشان بیان نموده است.
۴	فولادی و زارعی (۱۳۹۴)	دفاع همه‌جانبه، رویکرد همه‌جانبه	این اثر شامل بیانات، مقالات و گزارش‌هایی است که درباره دفاع همه‌جانبه و رویکرد همه‌جانبه منتشر شده است. این کتاب با مروری بر ادبیات داخلی و خارجی پیرامون مفهوم دفاع همه‌جانبه، زمینه‌های آشنایی بیشتر و انجام مطالعات گسترده‌تر در این حوزه را فراهم می‌سازد.
۵	ترابیان، حسینی و نصیری‌میر (۱۳۹۷)	مبانی و مفاهیم اندیشه‌های دفاعی حضرت امام خامنهای (مدظله‌العالی)	این پژوهش به دنبال پاسخ این پرسش است که مبانی و مفاهیم اندیشه و راهبرد امام خامنهای (مدظله‌العالی) به‌عنوان رهبر جمهوری اسلامی چیست؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که حضرت امام خامنهای (مدظله‌العالی) متأثر از ساختار و بنیادهای اندیشه دفاعی خود، مفهوم دفاع همه‌جانبه را از طریق گفت‌وگو سازی دفاعی برای عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی به‌منظور مقابله با راهبرد همه‌جانبه دشمن نهادینه نموده‌اند.
۶	میرحسینی و رحیم‌پوراصل (۱۳۹۷)	مؤلفه‌های اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنهای (مدظله‌العالی)	این پژوهش درصدد بررسی راهبرد دفاعی ایران از منظر اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنهای (مدظله‌العالی) با استفاده از چارچوب نظری رئالیسم تدافعی است.

به‌طور کلی، در راستای موضوع پژوهش پیش‌رو، تحقیقات و آثار بسیاری از لحاظ کمی و کیفی به رشته تحریر در آمده است که به چند مورد از این آثار اشاره شد. اما وجه افتراق این پژوهش با دیگر پژوهش‌ها در این است که این پژوهش به‌صورت جزئی، راهبردهایی را که در اندیشه‌های دفاعی امام خامنه (مدظله العالی) موجب ارتقای کارآمدی بسیج می‌شود، احصا کرده و علاوه بر این، پیامدهایی که در نتیجه به‌کارگیری این راهبردها ایجاد خواهد شد، بیان شده است. از این بابت این پژوهش، پژوهشی نو محسوب می‌شود.

ب) اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

اندیشه در لغت به معنای اندیشیدن، تأمل کردن و تفکر کردن به‌کار رفته و به‌طور کلی خاص ذهن انسان است. اندیشه و تفکر، فرآیندی است که در آن عقل به‌عنوان ابزار محوری به‌کار می‌رود و ذهن با مرور معلومات، دانش‌ها و شهود در جهت کشف یک مجهول، حل مسأله و افق‌گشایی آینده می‌باشد. در حقیقت انسان هرگاه با بهره‌گیری از دانش‌های موجود در نزد خود، به کمک ابزار عقل بکوشد تا مجهول و ناشناخته‌ای را حل کند، تفکر کرده و اندیشه ورزیده است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۴). به‌طور اصطلاحی، اندیشه دفاعی در تعریف عام به‌معنای هرگونه تفکر درباره امر دفاعی و در تعریف خاص به‌معنای هرگونه اندیشه منسجم، دارای چارچوب نظری، اصولی و مستدل و با اهمیت در امور دفاعی است. منظور از امور دفاعی نیز اموری است که به‌گونه‌ای با موجودیت و بقای یک سرزمین و حفظ حاکمیت آن ارتباط دارد. از این منظر، اندیشه دفاعی، ارتباط محکمی با اندیشه سیاسی و اجتماعی اندیشمند دارد و در ذیل آن‌ها قرار می‌گیرد؛ به عبارتی دیگر، اگر ملتی قائل به نظام‌سازی و گشایش ساختارهای سیاسی و حکومتی مبتنی بر باورها و ارزش‌های اعتقادی خود باشد، بدون شک در اندیشه‌های رهبران فکری آن جامعه، باید نیم‌نگاهی نیز به مسأله تدبیر امور دفاعی وجود داشته باشد (جمشیدی، ۱۳۸۳: ۲۹-۲۸). مهم‌ترین الزام راهبردی هر جامعه‌ای وجود اندیشه‌های نظامی - دفاعی است چرا که دولت‌ها بدون وجود اندیشه‌های نظامی و دفاعی از ثبات و انسجام کافی برخوردار نیستند، به همین جهت وجود یافتن شیوه‌ای مناسب برای دفاع در برابر تهدیدها و داشتن تدبیر در کاربرد سلاح و نیروی انسانی در مقابله با دشمن ضرورتی تاریخی است که موجب خلق اندیشه‌های دفاعی مختلف در گذر تاریخ گردیده است. در این میان، اندیشه‌های دفاعی رهبران جامعه از شأن و جایگاه ویژه‌ای در جهت‌دهی

به تدابیر و سیاست‌ها برخوردار است. نظام جمهوری اسلامی ایران به واسطه حاکمیت مکتب اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم)، اندیشه‌های دفاعی حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی) برگرفته از آیات و روایات بوده که همراه در طول حیات نظام جمهوری اسلامی در سختی‌ها و موانع پیش رو، اندیشه‌های ایشان راه‌گشا و آینده‌نگرانه بوده است. مقصود از اندیشه‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، «مبانی، اصول نظری، مبنای فکری و ریشه اصلی تفکر، جهان‌بینی و بینش امام خامنه‌ای (مدظله العالی) درباره هویت، ماهیت، چرایی عملکرد و وظایف نیروهای مسلح، پدیده‌ها و آیین نظامی در نظام اسلامی است که برگرفته از مبانی نظری مکتب اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) است و زیرساخت پایدار همه ابعاد نظام اسلامی و نهادهای آن از جمله نیروهای مسلح است» (جعفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۰). در این این پژوهش منظور از اندیشه دفاعی معظم‌له در حوزه بسیج، اندیشه‌ای است که بصیرت‌دهنده، جهت‌دهنده، هدایت‌کننده و تحول‌بخش بسیج جهت حفظ دستاوردهای انقلاب و نظام اسلامی و دفاع از آنان در مقابل استکبار جهانی و دشمنان این نظام است تا بتوانند اهداف و منافع ملی را تحقق بخشند.

ج) بسیج

به لحاظ لغوی در فرهنگ لغت عمید، بسیج به معنای فراهم آوردن، تهیه، رخت سفر، آمادگی، تجهیزات، قصد، اراده، آماده کردن نیروهای نظامی و مانند آن برای جنگ است. از نظر اصطلاحی، بسیج به حرکتی گفته می‌شود که در آن: ۱. هدف و مقصدی معین مورد نظر باشد؛ ۲. برای دستیابی به اهداف، سازمان‌دهی وجود داشته باشد؛ ۳. گردهمایی تخصصی و حرفه‌ای کمتری در آن نفوذ داشته باشد؛ ۴. از گروه‌گرایی، انحصارطلبی و تسلط‌گرایی خاصی به دور باشد و در نتیجه در جهت منفعت ملی و عام قدم بر دارد تا در منفعت گروهی و حزبی باشد و ۵. شدت حرکت و سازمان‌دهی آن بستگی به شرایط، نیازها و نحوه بروز هدف داشته باشد. کمیت و کیفیت حرکت متأثر از میزان وضوح یا عدم وضوح در اهداف است؛ زیرا هرچه دستیابی به اهداف ساده‌تر و سهل‌تر باشد از کمیت و کیفیت حرکت و مشارکت‌کنندگان در آن کاسته شده و در مقابل به میزانی که سختی بیشتری در دستیابی به اهداف وجود داشته باشد و اهداف از اهمیت بیشتری برخوردار باشند، حرکت شدت بیشتری داشته و مشارکت جمعی بیشتری را طلب خواهد کرد (آزاد ارامکی، ۱۳۷۳: ۱۴-۱۳). بسیج در جمهوری اسلامی ایران تجسم اراده ملی است. مانند حرکت، مقوله‌ای دو

پهلوست که هم در جنبه دینامیک و هم در جنبه استاتیک حرکت آفرین است. بسیج چه قبل از انقلاب در یورش به مواضع طاغوت و طرد و تخریب آن و چه پس از انقلاب در مرحله سازندگی و تقویت انقلاب و دفاع از کشور، تجسم اراده ملی بوده است (مطهرنیا، ۱۳۷۶: ۲۹). حضرت امام خمینی (رحمته الله علیه) بسیج را بستر مناسب و ایده آل موج عظیم نیروی ملی می‌داند و می‌فرماید: «رحمت و برکات خداوند بزرگ بر بسیج مستضعفان که به حق پشتوانه انقلاب اسلامی است و به کوشش ارزنده خود ادامه داده و بحمدالله تعالی با همت جوانان برومند و داوطلبان گروه میلیونی رزمنده تربیت، و امید آن است که با شرکت فعال قشرهای عظیم ملت و شور و شعفی که در جوانان عزیز از برکت اسلام مشاهده می‌شود، ارتش بیست میلیونی که نگهبان جمهوری اسلامی و کشور عزیز از شر جهان‌خواران است، تحقق یابد» (مطهرنیا، ۱۳۷۶: ۲۶). حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) نیز بسیج را این‌گونه تعریف می‌کنند: «بسیج، عبارت است از مجموعه‌ای که در آن، پاک‌ترین انسان‌ها، فداکارترین و آماده به‌کارترین جوانان کشور، در راه اهداف عالی این ملت و برای به کمال رساندن و به خوشبختی نائل کردن این کشور، جمع شده‌اند. بسیج، عبارت است از تشکیلاتی که در آن، افراد متفرق و تنها، به یک مجموعه عظیم و منسجم و به یک گروه آگاه، متعهد، بصیر و بینای به مسائل کشور و به نیاز ملت، تبدیل می‌شوند؛ مجموعه‌ای که دشمن را بیمناک و دوستان را امیدوار و خاطر جمع می‌کند. معنای بسیج، این است» (بیانات در مورخه ۱۳۷۶/۰۹/۰۵).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی و با رویکردی اکتشافی بوده که به روش داده‌بنیاد انجام می‌شود. روش داده‌بنیاد یک نوع روش‌شناسی برای خلق و کشف تئوری‌های خوابیده در دل داده‌هاست. این شیوه بر استفاده از تحلیل داده‌ها از طریق کُدگذاری تأکید دارد (کُدگذاری باز، کُدگذاری محوری و کُدگذاری انتخابی) که نقش کلیدی در فرایند نظریه‌سازی ایفا می‌کند. در این روش، در مرحله اول کُدگذاری یعنی کُدگذاری باز، مفاهیم بسیاری از دل مصاحبه‌ها به دست آمده که با پالایش آن‌ها، داده‌ها به مقوله‌های کمتر تقلیل یافته است. مفاهیم زیرمقوله‌هایی از

نوع کدهای باز هستند که وظیفه‌شان ارائه جزئیات بیشتری در مورد هر مقوله است. مقوله‌ها، در مقایسه با مفاهیم انتزاعی‌تر بوده و سطحی بالاتر را نشان می‌دهد.

در مرحله دوم کدگذاری که به آن کدگذاری محوری گفته می‌شود، با توجه به عناصر نظریه داده‌بنیاد (یعنی شرایط علی، پدیده محوری، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، پیامدها و راهبردها)، پدیده محوری تعیین، ارتباط سایر عناصر با آن مشخص و گزاره‌های حکمی (قضایا) پژوهش بیان گردیده است. گزاره‌های حکمی، فرضیه‌هایی هستند که روابط بین مقوله‌ها و عناصر با پدیده محوری را در الگوی ارائه‌شده روشن می‌کنند.

- «شرایط علی»: مقوله‌هایی مربوط به شرایطی که بر مقوله محوری اثر می‌گذارند.

- «زمینه»: شرایط زمینه‌ای عمومی که بر راهبردها اثر می‌گذارند.

- «مقوله محوری»: یک صورت ذهنی از پدیده‌ای که اساس فرایند است.

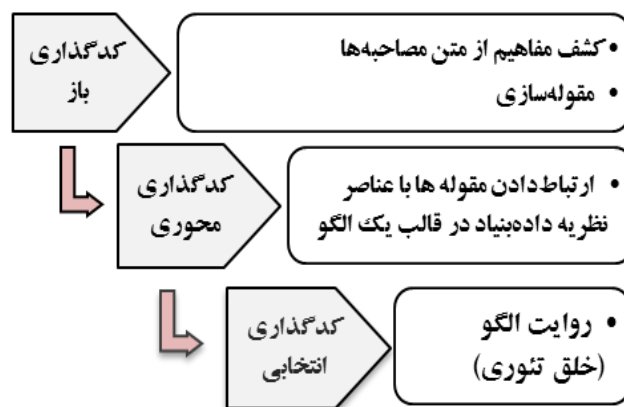
- «شرایط مداخله‌گر»: شرایط ویژه‌ای که بر راهبردها اثر می‌گذارند.

- «راهبردها»: کنش‌ها یا برهم‌کنش‌های ویژه‌ای که از پدیده محوری منتج می‌شود.

- «پیامدها»: خروجی‌های حاصل از استخدام راهبردها (دانایی فر و امامی، ۱۳۸۶: ۸۴).

در مرحله سوم که کدگذاری انتخابی نام دارد، مقوله‌ها بهبود یافته و یکپارچه می‌گردند. به عبارت دیگر، یک نظریه از روابط بین مقوله‌های موجود در الگوی کدگذاری محوری به نگارش درآمده و شرحی انتزاعی بر راهبردهای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج از منظر اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ارائه می‌گردد. در شکل ۱ مراحل تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش براساس نظریه داده‌بنیاد نشان داده است.

شکل ۱. مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها مبتنی بر نظریه داده بنیاد

منبع: نویسندگان مقاله

در این پژوهش بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در خصوص بسیج از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۹۸ با استفاده از تئوری داده‌بنیاد و نرم‌افزار «مکس کیو دای»، کدگذاری و تجزیه و تحلیل کیفی گردیده و تلاش شده الگوی حاکم بر اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در خصوص راهبردهای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج ارائه گردد.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

همان‌گونه که اشاره شد، در این پژوهش با اتکا به نظریه داده‌بنیاد، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در خصوص بسیج در سه رویه کدگذاری باز، محوری و انتخابی، کدگذاری گردیده است. کدهای مستخرجه در قالب ۵۰۹ مفهوم، ۴۶ مقوله و ۶ بُعد (علی، محوری، شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای، راهبردها و پیامدها) دسته‌بندی شده‌اند که در ادامه به تشریح هر کدام از ابعاد پرداخته خواهد شد. لازم به یادآوری است، با توجه به محدودیت در صفحات مقاله، برای نمونه در جدول زیر، نتایج کدگذاری باز مرتبط با مقوله نظم و انضباط و رعایت مقررات آورده شده است.

جدول ۲. نمونه کدگذاری باز مرتبط با مقوله نظم و انضباط

تاریخ بیانات	متن بیانات	مفهوم
۱۳۶۸/۰۴/۰۶	شما بسیجی‌ها باید به‌گونه‌ی رفتار کنید که احترام و محبت مردم جلب شود. شما باید نمونه اخلاق و تواضع و مهربانی و رعایت مقررات باشید. این فکر غلط باید از ذهن‌های دیگران بیرون رود که بسیجی کسی است که مقررات را رعایت نمی‌کند؛ برعکس، آن کسی بسیجی‌تر است که مقررات را بیشتر رعایت می‌کند؛ به‌خاطر آنکه این فرد بیشتر از همه برای نظام دل می‌سوزاند و مقررات، لوازم قطعی اداره درست نظام است.	رعایت مقررات
۱۳۶۸/۰۷/۰۵	بسیج متن ملتی است که در سایه آموزش، سلاح به‌دست گرفته و در وقت نیاز کشور، همراه نیروهای مسلح، بیشترین و سنگین‌ترین بار را به دوش می‌گیرد؛ چنان‌که در جنگ دیده شد. البته، سازمان‌دهی و نظم و ترتیب و ادب و برخورد اسلامی، اساس قضیه است. من، به برادران سپاه پاسداران انقلاب اسلامی سفارش مؤکد کرده‌ام که مسأله بسیج را جدی بگیرند. اداره و ترتیب بسیج، در حدود نیمی از مأموریت و مسئولیت سپاه پاسداران است. در کنار این موضوع، باید بگوییم که رفتار و ادب و نظم و انضباط افراد بسیج باید از دیگران به رفتار اسلامی نزدیک‌تر باشد و روحیه آمادگی بسیجی در تمام دستگاه‌ها و سازمان‌های کشور، باید این‌شاء‌الله حکم‌فرما شود.	جدی‌گرفتن نظم، ترتیب و انضباط
۱۳۶۹/۰۹/۰۵	رعایت نظم هم نکته بعدی است. برای جنگیدن و مبارزه کردن، نظم لازم است؛ همین نظم و ترتیبی که الان مظهرش را می‌شود در این میدان مشاهده کرد. ایمان تنها و بدون نظم، کارایی نخواهد داشت یا بسیار کم خواهد داشت. این نیروی مقاومتی که برادران در سپاه پاسداران ترتیب داده‌اند و با جدیت دنبال کار آن هستند، به خاطر همین نظم دادن و سازمان‌دهی و آموزش به نیروهای بسیجی است، تا آن روزی که انقلاب و اسلام و کشور به این‌ها نیاز دارد، آماده باشد.	رعایت نظم
۱۳۶۹/۱۱/۲۹	منطق نظامی، منطق نظم است. حیطه‌بندی نظامی، اساساً با نظم انجام می‌گیرد و بدون نظم، نظام و سازمان نظامی وجود ندارد. آن چیزی که حد فاصل بین یک سازمان نظامی و خارج از آن و غیر آن است، همین نظم دقیقی است که باید رعایت بشود. این نظم، با درجه وارد نمی‌شود؛ بلکه مطمئناً بایستی مقدمات آن، پیش از درجه تأمین بشود و شده است؛ منتها این درجه هم، تأکیدکننده آن است. چه در ارتش، چه در سپاه و چه در آینده که نیروهای موظف بسیجی درجه خواهند گرفت، همه این‌ها بایستی آن نظم عالی و ناب اسلامی را به آن کسانی که با این لباس، مفتخر و سرافراز هستند، ببخشند و این‌را در مجموعه تحت فرمان خودشان، اعمال و اجرا کنند. این، یک مسئولیت است.	نظم عالی و ناب اسلامی

مفهوم	متن بیانات	تاریخ بیانات
انضباط داشتن	بسیج مظهر ارزش‌های فعال و زنده یک جوان مؤمن است؛ یکی هم انضباط است. اینکه شنیده‌اید در جنگ می‌گفتند بسیجی بی‌ترمز است، این یک معنا و حرف دیگری داشت؛ این‌ها خوب عاشق شهادت بودند و پا بر زمین می‌کوبیدند. همین شهید عزیزمان، احمد کاظمی را من در جبهه دیده بودم؛ آن‌چنان اقتداری داشت که اشاره می‌کرد، بسیجی‌ها حرفش را گوش می‌کردند. این‌طور نیست که بسیجی که عاشق است، مجاز باشد برخلاف امر فرمانده و برخلاف انضباط سازمانی و انضباط عملی در محیط زندگی، یک حرکت بی‌انضباطی انجام بدهد.	۱۳۸۴/۱۰/۲۹
انضباط نظامی	در همه عرصه‌های زندگی در کشور عزیز ما و در نظام جمهوری اسلامی، بسیج حضور دارد. یک بُعدش، این بعد نظامی است و تحرکات نظامی و آموزش‌های نظامی و تربیت نظامی و انضباط نظامی.	۱۳۸۶/۰۹/۰۵
انضباط برخواسته از انگیزه‌های معنوی	جوانان عزیز من! شما جزو برگزیدگان این حرکت پیشرو هستید؛ خودتان را آماده کنید... مراقب باشید؛ علم، تهذیب نفس، تجربه، و در محیط نظامی، انضباط، انضباطِ برخاسته از انگیزه‌های معنوی، یقیناً تأثیر آن از انضباط‌های مقرراتی و صوری بسیار بیشتر خواهد بود ...	۱۳۹۰/۰۳/۱۰
پایبندی به قوانین و مقررات و ارزش‌های نظام	یکی از چیزهایی هم که من لازم است عرض کنم، این است که بسیج با همین خصوصیتی که گفته شد، پایبند به قوانین و مقررات و ارزش‌هایی است که در قالب نظام مجسم شدند. ابتکار باید به وجود بیاید، نوآوری باید به وجود بیاید، اما بی‌انضباطی نه.	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
توجه به انضباط	... بسیج مجاهد است، اما بی‌انضباط نیست ...	۱۳۹۳/۰۹/۰۶
نظم و انضباط	... اما دایره بسیجیان. بسیجی کیست؟ هر کسی که در این بستر اعتقادی و انسانی که عرض کردیم، به فعالیت مشغول است، بسیجی است. البته نیروی مقاومت بسیج، نماد این نهضت عظیم عمومی فراگیر ملی است؛ نماد نظم و انضباط و جهت‌گیری درست و تعلیم و تربیت است.	۱۳۹۳/۰۹/۰۶

تاریخ بیانات	متن بیانات	مفهوم
۱۳۹۰/۰۷/۲۲	<p>از دوره جنگ، در زبان بعضی‌ها بود که بسیج بی‌هوا حرکت می‌کند ... می‌گفتند بسیج بی‌ترمز است. این به این معنا نیست که بسیج بی‌انضباط است، یا باید بی‌انضباط باشد، یا بی‌انضباطی یک ارزش است؛ ابداً. خود نفس انضباط، منضبط‌بودن، منتظم‌بودن، یک ارزش است ...؛ کارتان را منظم داشته باشید، نظم داشته باشید. اگر نظم از بین رفت، اگر این آهنگ درست از بین رفت، ناهنجاری به‌وجود می‌آید؛ در همه‌جا همین جور است. نظم است که زمینه برای موفقیت فراهم می‌کند. یک نیروی نظامی هم اگر نظم نداشته باشد، به‌کلی بی‌فایده می‌شود. این تشریفاتی که شما در نیروهای نظامی ملاحظه می‌کنید، این رژه و سان و درجه و لباس و منتظم‌بودن، این‌ها همه‌اش این نیست که بخواهند ظاهر را درست کنند؛ نه، این عادت‌دادن نیروی نظامی به انضباط است، به نظم است. شما از اینجا باید حرکت کنید، از این خط یک قدم آن طرف‌تر نباید پا را بگذارید؛ این نظم است. خوشبختانه امروز، هم در سپاه، هم در ارتش می‌بینیم که این چیزها کاملاً رعایت می‌شود. نظم چیز لازمی است. اگر نظم را از یک مجموعه نظامی، از یک واحد نظامی بگیرند، هیچ فایده‌ای ندارد... بنابراین انضباط ارزش است، بی‌انضباطی ارزش نیست؛ بی‌قانونی ارزش نیست، بر طبق مقررات عمل کردن ارزش است؛ این را توجه داشته باشند.</p>	<p>منضبط و منتظم‌بودن در کارها</p>

۱) شرایط علی حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

شرایط علی عبارت است از حوادث، شرایط یا رویدادهایی که به گسترش و وقوع پدیده‌ای می‌انجامند. به عبارت دیگر، شرایط علی شرایطی است که به پدیدارشدن یک رویداد منجر می‌شود. در نظریه داده‌بنیاد، شرایط علی، پدیده‌محوری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. براساس یافته‌های پژوهش، مفاهیم و مقوله‌های مرتبط با بُعد علی پژوهش، در ۶ مقوله و ۵۸ مفهوم دسته‌بندی شده است. مقوله‌های علی پژوهش با ترتیب فراوانی بیشتر به شرح ذیل می‌باشد:

- دفاع از دین و کشور؛
- حفظ و تأمین منافع و اهداف ملی؛
- حفظ روحیه، فرهنگ و اصول بسیجی به‌عنوان سرمایه ملی؛
- پشتیبانی از نظام و نیروهای مسلح و تشکیل ارتش بیست میلیونی؛
- تضمین‌کننده آینده موفقیت‌آمیز انقلاب و کشور و
- نیازمندی دنیای اسلام به تجربه و حرکت خوب بسیج.

۲) پدیده محوری پژوهش

مقوله محوری در نظریه داده بنیاد، یک صورت ذهنی از پدیده‌هایی است که اساس فرآیند است. حادثه یا واقعه‌ای که سلسله کنش و واکنش به سوی آن رهنمون می‌شود تا آن‌را اداره کند (محمدی فاتح، ۱۳۹۴). پدیده محوری این پژوهش، چگونگی حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است.

۳) راهبردهای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

راهبردها، اقداماتی است که برای پاسخگویی به پدیده محوری و اداره و مدیریت آن، صورت می‌گیرد. در این پژوهش، منظور از راهبردها، راهکارهایی است که از منظر مقام معظم رهبری (مدظله العالی) می‌تواند به حفظ و ارتقای کارآمدی و کیفیت بسیج در نظام جمهوری اسلامی ایران کمک نماید و رسیدن به اهداف و فلسفه وجودی بسیج را تسهیل می‌کند. مفاهیم و مقوله‌های مرتبط با راهبردهای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، در ۱۸ مقوله و ۲۴۲ مفهوم دسته‌بندی شده است که در ادامه به ترتیب، برخی مقوله‌هایی که فراوانی بیشتری دارند، تشریح می‌گردند:

۳-۱) معنویت‌گرایی

یکی از توصیه‌هایی که بارها مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به بسیجیان داشته‌اند، معنویت‌گرایی و تقواست. ایشان در یکی از سخنرانی‌ها می‌فرمایند: «امروز اولویت‌های بسیج چیست؟ در درجه اول تقوا و طهارت؛ تقوا و طهارت. همه کسانی که اهل معنا بودند، بزرگان اهل معنا، که ما گاهی خدمت بعضی از این‌ها رسیدیم، توصیه‌شان این بود که گناه نکنید» (بیانات مورخ ۱۳۹۴/۰۹/۰۴). در جایی دیگر می‌فرمایند: «آنچه مانع از توطئه، جنگ و غلبه دشمن می‌شود، ایستادگی و بیداری و حاضر بودن در میدان مقاومت است و شما عزیزان سپاه و بسیج، یکی از برجسته‌ترین مظهرهای این ایستادگی و مقاومت هستید. این مقاومت به برکت ایمان است؛ ایمان‌تان را هر چه می‌توانید تقویت کنید» (بیانات مورخ ۱۳۸۲/۰۶/۲۹). بنابراین مسأله معنویت و ایمان به خدا و ارزش‌های اسلامی در نگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) ارزش و جایگاه بالایی دارد به طوری که در بررسی این موضوع، مفاهیم مرتبط با معنویت‌گرایی از بیشترین فراوانی برخوردار است که حاکی از اهمیت این مقوله در کارآمدی و آینده بسیج است.

جدول ۳. مفاهیم مرتبط با مقوله معنویت‌گرایی

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات	
معنویت‌گرایی	تقویت ارتباط با مساجد	۱	۱۳۹۸/۰۹/۰۶	
	اعتماد به خدا	۱	۱۳۹۰/۰۷/۲۲	
	تضرع و خشوع در برابر خدای متعال	۱	۱۳۹۴/۰۹/۰۴	
	اخلاص، معنویت و ارتباط با خدا		۳	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
				۱۳۸۹/۰۸/۰۲
				۱۳۷۶/۰۹/۰۵
	ارتباط با خدا		۲	۱۳۷۱/۰۸/۲۷
				۱۳۷۶/۱۱/۱۱
	ایمان و اتکا به خداوند متعال	۱	۱۳۸۴/۰۹/۰۷	
	اهمیت‌فائل شدن برای ارزش‌های اسلام	۱	۱۳۹۵/۰۹/۰۳	
	ایمان عاشقانه، عمیق و توأم با عواطف ملت	۱	۱۳۷۷/۰۹/۰۲	
	ایمان روشن و با بصیرت	۱	۱۳۷۷/۰۹/۰۲	
	ایمان و امید		۲	۱۳۸۶/۰۹/۰۵
				۱۳۸۴/۰۹/۰۷
	باتقوایی و حفظ دین	۱	۱۳۷۱/۰۸/۲۷	
	بالا بودن خلوص	۱	۱۳۹۱/۰۹/۰۱	
	بسیج اعتقادات و ایمان‌ها	۱	۱۳۸۹/۰۹/۰۴	
	پناه‌بردن به خدای متعال در مقابل فسادهای همه‌گیر و تباه‌کننده	۱	۱۳۷۴/۰۶/۲۹	
	تقوا و طهارت	۱	۱۳۹۴/۰۹/۰۴	
	تقوا و نفس قوی در مقابل دام‌های دشمن	۱	۱۳۷۱/۰۸/۲۷	
	تقویت ایمان و معنویت		۲	۱۳۸۲/۰۶/۲۹
				۱۳۷۰/۰۶/۲۷
				۱۳۹۷/۰۷/۱۲
تقید به آداب شرعی	۱	۱۳۶۸/۰۴/۰۶		
تکیه به هدایت الهی و اعتماد به کمک الهی	۱	۱۳۸۴/۰۹/۰۷		
تهذیب نفس و حدیث نفس کردن با خود		۲	۱۳۹۰/۰۳/۱۰	
			۱۳۶۸/۰۴/۰۶	
حفظ اخلاص	۱	۱۳۷۰/۰۹/۱۱		

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
مفهوم: کارآمدی	حفظ ایمان	۱	۱۳۷۰/۰۹/۱۱
	حفظ تقوا	۱	۱۳۷۰/۰۸/۳۰
	خودسازی	۳	۱۳۸۰/۰۲/۱۶
			۱۳۹۱/۰۷/۲۴
			۱۳۹۵/۰۹/۰۳
	دعا به درگاه خداوند متعال	۱	۱۳۷۱/۰۸/۲۷
	دل باایمان	۱	۱۳۷۸/۰۹/۰۳
	روحیه‌ای با اخلاص، ایمان و شجاعت	۱	۱۳۸۹/۰۹/۰۴
	سیراب از معارف اسلامی و سلوک دینی	۱	۱۳۸۶/۰۹/۰۵
	عدم تسامح در اصول	۱	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
	متدین و متشروع و متعبد بودن	۲	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
			۱۳۸۶/۰۹/۰۵
	مخلص برای خدا	۱	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
	مردم با معنویت و با خدا	۱	۱۳۷۴/۰۶/۲۹
	مسئولیت الهی	۱	۱۳۹۳/۰۹/۰۶
	مؤمن بودن و با اخلاص	۲	۱۳۸۶/۰۹/۰۵
			۱۳۷۸/۰۶/۱۰
	نیت خالصانه برای خدا و تلاش برای رشد معنویت	۱	۱۳۷۰/۰۸/۳۰
	یاد خدا و توکل به خدا	۱	۱۳۶۹/۰۹/۰۵
اعتمادبه‌نفس	۳	۱۳۹۰/۰۷/۲۲	
		۱۳۹۷/۰۷/۱۲	
		۱۳۸۶/۰۹/۰۵	
جمع فراوانی	۴۹		

۲-۳) داشتن بصیرت و آگاهی

بصیرت، بینش و معرفت لازم نسبت به یک موضوع است که قدرت درک حقیقت را تقویت می‌کند. بصیرت، تشخیص درست را از نادرست آسان و راه صحیح را در فضای غبارآلود و کشاکش بحران‌ها نمایان می‌کند. رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) بارها بر داشتن بصیرت تأکید نموده‌اند و آنرا نیاز جامعه می‌دانند و می‌فرمایند: «بصیرت، نورافکن است؛ بصیرت، قبله‌نما و

قطب‌نماست» (بیانات مورخ ۱۳۸۹/۰۸/۰۴). «معیار بسیج، بصیرت است و ایمان. ایمان از دل او می‌جوشد، او را به کار وادار می‌کند؛ بصیرت هم به او تفهیم می‌کند که چگونه حرکت کند، معیارها را چگونه تشخیص بدهد، راه را چگونه طی کند. این معنای بسیجی است» (بیانات مورخ ۱۳۸۸/۰۹/۰۴). «عناصر بسیجی در هر کجا هستند، باید درست توجه کنند که دشمن، آن‌ها را هم به‌عنوان شخص و هم به‌عنوان بسیجی هدف گرفته است. این توجه باید این نتیجه را داشته باشد که هر عنصر بسیجی روزبه‌روز مانع در مقابل دشمن را مستحکم‌تر کند. این مانع چگونه مستحکم‌تر می‌شود؟ استحکام مانع انسانی در مقابل دشمن، با بالارفتن بصیرت و ایمان و با خودسازی امکان‌پذیر است» (بیانات مورخ ۱۳۸۰/۰۲/۱۶).

جدول ۴. مفاهیم مرتبط با مقوله بصیرت و آگاهی

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
داشتن بصیرت و آگاهی	بصیرت	۱۲	۱۳۹۴/۰۹/۰۴
			۱۳۹۱/۰۷/۲۴
			۱۳۹۰/۰۷/۲۲
			۱۳۸۹/۰۸/۰۲
			۱۳۷۶/۰۹/۰۵
	بصیرت		۱۳۶۸/۰۴/۰۶
			۱۳۸۰/۰۲/۱۶
			۱۳۸۰/۰۲/۱۶
			۱۳۹۵/۰۹/۰۳
			۱۳۹۴/۰۹/۰۴
خودآگاهی		۱	۱۳۸۲/۰۶/۲۹
			۱۳۹۳/۰۹/۰۶
بصیرت و روشن‌بینی همراه با گذشت و ایثار		۴	۱۳۹۳/۰۹/۰۶
			۱۳۸۰/۰۲/۱۶
			۱۳۸۰/۰۲/۱۶
			۱۳۸۰/۰۲/۱۶
روحیه بصیرت		۱	۱۳۸۹/۰۹/۰۴
			۱۳۸۹/۰۸/۰۲
نشان‌دادن بصیرت		۱	۱۳۸۹/۰۸/۰۲
			۱۳۸۹/۰۸/۰۲

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات	
داشتن بصیرت و آگاهی	دانستن و فهمیدن	۱	۱۳۹۵/۰۹/۰۳	
	داشتن معرفت	۱	۱۳۷۱/۰۸/۲۷	
	شناخت دوست	۱	۱۳۹۳/۰۹/۰۶	
	شناخت زمان	۱	۱۳۹۳/۰۹/۰۶	
	شناخت نیاز	۱	۱۳۹۳/۰۹/۰۶	
	آگاه به هرگونه انحراف در مشی کلی کشور	۱	۱۳۷۴/۰۶/۲۹	
	آگاهی داشتن	۱	۱۳۷۱/۰۸/۲۷	
	ترسیم خط درگیری با دشمن	۱	۱۳۹۱/۰۷/۲۴	
	دشمن شناسی		۳	۱۳۷۱/۰۸/۲۷
				۱۳۷۲/۰۸/۳۰
				۱۳۹۳/۰۹/۰۶
		شناخت وسیله‌ای که در مقابل دشمن باید به کار برد	۱	۱۳۹۳/۰۹/۰۶
		کسب اطلاع از دشمن	۱	۱۳۹۳/۰۹/۰۶
		آگاه‌بودن به توطئه‌های دشمن و نفوذ دشمن علیه بسیج	۱	۱۳۹۸/۰۹/۰۶
	شناخت حوزه و عرصه تهاجم	۱	۱۳۹۷/۰۷/۱۲	
	عالم به زمان خود	۱	۱۳۹۳/۰۹/۰۶	
	جمع فراوانی	۳۵		

۳-۳ حضور در عرصه‌های گوناگون

یکی دیگر از توصیه‌های مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به بسیج، حضور در عرصه‌های گوناگون است. این موضوع نیز در بیانات معظم‌له فراوانی زیادی دارد و نشان‌دهنده اهمیت آن است و می‌فرمایند: «از جمله چیزهای مهمی که باید مورد توجه قرار بگیرد، تنوع عرصه‌های حضور بسیج است. این رویکردی که اخیراً برای بسیج اعلام شد - رویکرد علم، نوآوری علمی، کار فرهنگی - بسیار چیز مبارکی است. خیلی کارها هست که باید انجام بگیرد، که جز با روحیه بسیجی و با همین ایمان جوشان امکان‌پذیر نیست. مطمئن باشید تا بسیج در این کشور هست، تا این روحیه صدق و صفا و خدمت بی‌مزد و منت در میان مردم ما - بخصوص جوانان ما - وجود دارد، دشمن هیچ‌گونه لطمه‌ای به این انقلاب و به این نظام و به این کشور نخواهد توانست وارد کند» (بیانات مورخ ۱۳۸۸/۰۹/۰۴). یکی از خصوصیات خصلت بسیجی و جریان بسیجی، حضور است؛

غایب‌نودن در آنجایی که باید در آنجا حاضر باشیم. این یکی از اوّلی‌ترین خصوصیات بسیجی است» (بیانات مورخ ۱۳۸۹/۰۴/۰۲). از منظر ایشان حضور مایه پیشرفت نظام خواهد بود و می‌فرمایند: «هرجا حضور بسیج و حرکت بسیجی در هر میدانی احساس شده است، ما پیشرفت داشته‌ایم؛ این یک تجربه مهمی است» (بیانات مورخ ۱۳۹۱/۰۷/۲۴).

جدول ۵. مفاهیم مرتبط با مقوله حضور

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
حضور	حضور به‌جا و تعیین‌کننده	۳	۱۳۶۸/۰۴/۰۶
			۱۳۸۹/۰۸/۰۲
			۱۳۸۹/۰۴/۰۲
	حاضر به ادای وظیفه	۱	۱۳۷۸/۰۱/۰۹
			۱۳۶۸/۰۷/۰۵
	حضور آحاد عظیم میلیونی	۷	۱۳۹۱/۰۷/۲۴
			۱۳۹۱/۰۷/۲۴
			۱۳۶۸/۰۴/۰۶
			۱۳۹۱/۰۷/۲۴
			۱۳۹۴/۰۹/۰۴
			۱۳۹۲/۰۸/۲۹
			۱۳۸۰/۰۲/۱۶
	حضور آگاهانه و فداکارانه	۲	۱۳۷۶/۱۱/۱۱
			۱۳۸۸/۰۹/۰۴
	حضور برای ایمان و بصیرت در همه عرصه‌ها	۱	۱۳۷۸/۰۹/۰۳
۱۳۷۱/۰۸/۲۷			
حضور پرشور جوان‌ها	۱	۱۳۸۷/۰۲/۱۴	
		۱۳۷۱/۰۴/۲۲	
حضور دائم در صحنه	۱	۱۳۸۷/۰۲/۱۴	
		۱۳۷۲/۰۵/۰۸	
حضور در عرصه‌های دشوار	۱	۱۳۸۷/۰۲/۱۴	
		۱۳۷۲/۰۵/۰۸	
حضور در صف جلو	۱	۱۳۷۲/۰۵/۰۸	
		۱۳۷۲/۰۵/۰۸	

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
	حضور مخلصانه و مجاهدانه در همه عرصه‌های زندگی	۴	۱۳۸۷/۰۲/۱۴
			۱۳۸۶/۰۹/۰۵
			۱۳۸۹/۰۸/۰۲
			۱۳۸۹/۰۴/۰۲
حضور	حضور در میدان برحسب وظیفه ایمانی	۴	۱۳۸۰/۰۸/۲۱
			۱۳۷۸/۰۶/۱۰
			۱۳۹۳/۰۹/۰۶
			۱۳۷۸/۰۹/۰۳
	حضور مردمی و پرانگیزه و برخاسته از ایمان	۱	۱۳۸۷/۰۲/۱۴
	حضور میدانی برای جهاد عمومی	۱	۱۳۸۴/۰۹/۰۷
حضور و به صحنه آمدن در میدان‌های گوناگون	۱	۱۳۸۴/۰۳/۰۵	
جمع فراوانی		۳۱	

۳-۴ آمادگی

لازمه ایجاد بازدارندگی و مصونیت برای کشور و جلوگیری از غافلگیری و مقابله با هرگونه تجاوز، آمادگی است. از این جهت است که رهبر انقلاب و فرماندهی معظم کل قوا، بارها نیروهای مسلح و به‌ویژه بسیج را به کسب و حفظ آمادگی توصیه نموده‌اند و می‌فرمایند: «... وقتی یک نظامی، یک کشوری، یک ملتی با این آرمان‌های والا و به‌ظاهر دست‌نیافتنی - مقابله با ظلم جهانی، مقابله با سلطه بین‌المللی قدرت‌ها، مقابله با نظام سلطه، مقابله با استضعاف و استکبار، هر دو - سر کار می‌آید، طبعاً دشمنان گردن‌کلفتی دارد، دشمنان بزرگی دارد، قدرت‌های بزرگی به میدان او می‌آیند برای مقابله با او؛ لذا باید آمادگی‌های لازم را در خود به وجود بیاورد. یکی از ارکان این آمادگی‌ها، همین مسأله بسیج بود.» (بیانات مورخ ۱۳۹۰/۰۷/۲۲). «آمادگی، کمر بستگی، پایه‌رکاب بودن؛ این هم یکی از شرایط لازم است و توصیه‌های لازمی است که ما به برادران و خواهران بسیجی باید بکنیم؛ آماده باید بود» (بیانات مورخ ۱۳۹۴/۰۹/۰۴).

جدول ۶. مفاهیم مرتبط با مقوله آمادگی

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
آمادگی	آمادگی برای اسلام و قرآن و امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)	۱	۱۳۷۸/۰۹/۰۳
	آماده بودن برای فداکاری در راه خدا	۱	۱۳۷۰/۰۸/۳۰
	آمادگی	۵	۱۳۹۰/۰۷/۲۲ ۱۳۶۹/۰۹/۲۴ ۱۳۶۹/۰۹/۰۵ ۱۳۶۹/۰۹/۰۷ ۱۳۷۴/۰۳/۲۵
	آمادگی اسلامی و الهی در میدان	۱	۱۳۸۰/۰۸/۲۱
	آمادگی برحسب وظیفه ایمانی	۱	۱۳۷۸/۰۹/۰۳
	آمادگی برای دفاع از اسلام و انقلاب	۱	۱۳۷۶/۰۹/۰۵
	آمادگی در حد فداکاری	۱	۱۳۷۶/۱۱/۱۱
	آمادگی دفاعی و نظامی	۲	۱۳۹۰/۰۷/۲۲ ۱۳۶۹/۰۹/۰۵
	آمادگی و حضور برای مجاهدت انقلابی برآوردن نیازهای انقلاب	۳	۱۳۷۶/۱۱/۱۱ ۱۳۸۶/۰۲/۳۱ ۱۳۶۸/۰۴/۰۶
	علاقه مند و آماده به کار در هر میدانی از میدانها و عزم و اراده برای کار	۲	۱۳۷۶/۰۹/۰۵ ۱۳۸۴/۰۳/۰۵
	آماده به کار بودن	۲	۱۳۹۴/۰۶/۰۴ ۱۳۹۴/۰۹/۰۴
	کسب و حفظ آمادگی	۶	۱۳۹۰/۰۳/۱۰ ۱۳۸۲/۰۶/۲۹ ۱۳۷۸/۰۹/۰۳ ۱۳۶۸/۰۷/۰۵ ۱۳۹۰/۰۷/۲۲ ۱۳۷۴/۰۶/۲۹

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
آمادگی	گسترش روحیه آمادگی بسیجی در تمام دستگاه‌ها و سازمان‌ها	۱	۱۳۶۸/۰۷/۰۵
	مستحکم و آماده	۱	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
	آماده‌گی برای مجاهدت در عرصه دفاع سخت و نرم	۱	۱۳۹۸/۰۹/۰۶
جمع فراوانی		۲۹	

۳-۵) عمل مجاهدانه و خردمندانه برای رضای خدا

در این باره رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) می‌فرمایند: «بسیجی بودن ارکانی دارد. همه ما باید این ارکان را روز بروز در خودمان تقویت کنیم. ... عنصر سوم، عمل به‌هنگام و به‌اندازه است. لحظه‌ها را باید شناخت. اگر چنانچه انسان وقت‌شناس نباشد، نداند کدام کار را در کجا باید انجام داد، ممکن است خطاهای بزرگی از انسان سر بزند. خوب، جوانان بسیجی ما - از پسرها و دخترها - در بخش‌های مختلف مشغول تلاش هستند؛ تلاش فکری، تلاش علمی، تلاش سیاسی، تلاش اجتماعی؛ همه این‌ها وقتی برای خدا و برای انجام وظیفه باشد، مجاهدت و جهاد فی سبیل‌الله است. بسیجی آن کسی است که این کارها را انجام می‌دهد (۱۳۸۹/۰۹/۰۴)».

جدول ۷. مفاهیم مرتبط با مقوله عمل مجاهدانه و خردمندانه برای رضای خدا

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
عمل مجاهدانه و خردمندانه برای خدا	عمل جدی در همه جبهه‌ها	۱	۱۳۹۲/۰۸/۲۹
	کار جدی و بدون احساس خستگی و با پرهیز از تنبلی	۱	۱۳۹۲/۰۸/۲۹
	مجاهدت، استقبال از کار و از خطر در همه میدان‌ها	۱	۱۳۸۴/۰۳/۰۵
	رعایت الزامات جهادی	۱	۱۳۹۲/۰۸/۲۹
	عمل به‌هنگام و به‌اندازه	۱	۱۳۸۹/۰۸/۰۲
	عمل مجاهدانه	۱	۱۳۸۹/۰۸/۰۲
	عمل‌گرایی همراه با آرمان‌گرایی و دیدن افق‌های دوردست	۱	۱۳۸۴/۰۶/۰۲
	کار درست و تلاش عملی	۱	۱۳۸۴/۰۳/۰۵
	کار برای خدا	۱	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
	محاسبات و کار دقیق	۱	۱۳۷۵/۰۸/۳۰
	منطقی عمل کردن	۱	۱۳۸۰/۰۲/۱۶
	عکس‌العملی عمل نکردن در جنگ نرم	۱	۱۳۹۸/۰۹/۰۶

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
عمل مجاهدانه و خردمندانه برای خدا	حرکت برخاسته از ایمان، از عشق، از اعتماد به نفس و توأم با ابتکار	۱	۱۳۹۰/۰۷/۲۲
	حرکت خردمندانه و منطقی و استوار و کاملاً حکیمانه	۱	۱۳۷۵/۰۸/۳۰
	حرکت منطقی و عمیق و اسلامی و منطبق بر نیازهای امروز دنیای اسلام	۱	۱۳۷۴/۰۶/۲۹
	حرکت مؤمنانه انقلابی نسل جوان دانشجو	۱	۱۳۷۷/۰۹/۲۵
	حرکت همراه با آگاهی	۱	۱۳۸۴/۰۶/۰۲
	حرکت و عمل آمیخته با مبنای فکری	۲	۱۳۸۴/۰۶/۰۲ ۱۳۹۱/۰۷/۲۴
	مجاهدت معنوی و مخلصانه فی سبیل الله	۳	۱۳۹۳/۰۹/۰۶ ۱۳۷۰/۰۸/۳۰ ۱۳۸۴/۰۶/۰۲
	جمع فراوانی	۲۲	

۳-۶) ایستادگی و مقاومت

همان‌گونه که اشاره شد، از نگاه مقام معظم رهبری آنچه مانع از توطئه، جنگ و غلبه دشمن می‌شود، ایستادگی و بیداری و حاضر بودن در میدان مقاومت است و بسیج یکی از برجسته‌ترین مظهرهای این ایستادگی و مقاومت است؛ بنابراین بارها بر ایستادگی و مقامت در برابر توطئه‌ها و ترفندهای دشمن تأکید نموده‌اند. ایشان در جایی دیگر می‌فرمایند: «یکی از شیوه‌های دشمن، تهدید کردن است. ممکن است در یک مواردی تهدید خود را عمل هم کند؛ اما آن ملتی در این میدان کشمکش خواهد توانست عظمت، عزت، هویت و منافع خود را حفظ کند که عقب‌نشینی نکند و بایستد. این استقامت - «فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ»؛ تا وقتی که دشمن در مقابل شماست و علیه شما ابزارهای تهدید و تخویف خود را مطرح می‌کند، باید ایستادگی کنید - در چند جای قرآن تکرار شده است؛ ایستادگی» (بیانات مورخ ۱۳۸۵/۰۱/۰۶).

جدول ۸. مفاهیم مرتبط با مقوله ایستادگی و مقاومت

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ بیانات
ایستادگی و مقامت	ایستادگی	۵	۱۳۸۵/۰۱/۰۶
			۱۳۸۵/۰۱/۰۶
			۱۳۸۹/۰۹/۰۴
			۱۳۷۷/۰۹/۰۲
			۱۳۹۱/۰۷/۲۴
	ایستادگی در مقابل هرگونه انحراف	۱	۱۳۷۴/۰۶/۲۹
	ایستادگی و مقاومت در مقابل دشمنان	۳	۱۳۸۹/۰۹/۰۴
			۱۳۸۴/۰۶/۰۲
			۱۳۸۲/۰۶/۲۹
	ایستاده و مستحکم	۲	۱۳۸۰/۰۲/۱۶ ۱۳۹۰/۰۷/۲۲
سازش‌ناپذیری با دشمن	۱	۱۳۸۶/۰۹/۰۵	
موضع امتناع و عظیم و مستحکم در مقابل دشمنی‌ها و خیانت‌ها	۱	۱۳۷۴/۰۶/۲۹	
عزم بر ایستادگی	۱	۱۳۹۷/۰۷/۱۲	
جمع فراوانی	۱۴		

۳-۷) تقویت آموزش نظامی

به موجب بند ۱۱ اصل سوم و اصل ۱۵۱ قانون اساسی، یکی از سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران برای حفظ استقلال و دفاع از تمامیت ارضی و نظام اسلامی، تقویت بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی و بسیج مردمی است به طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام را داشته باشند. بر این اساس، نیروهای بسیج در حمایت از نیروهای مسلح و جزئی سازمان‌های نظامی، بایستی توان و تخصص دفاع نظامی از کشور را داشته باشد. لازمه حضور فعال در صحنه‌های نبرد و آمادگی برای ایفای نقش، کسب و تقویت آموزش‌های نظامی متناسب با تهدیدات روز است. از منظر رهبر معظم انقلاب «در همه عرصه‌های زندگی در کشور عزیز ما و در نظام جمهوری اسلامی، بسیج حضور دارد. یک بُعدش،

این بعد نظامی است و تحرکات نظامی و آموزش‌های نظامی و تربیت نظامی و انضباط نظامی است.» که بایستی با فعالیت‌ها و مراقبت‌های آموزشی تقویت گردد.

جدول ۹. مفاهیم مرتبط با تقویت آموزش نظامی

مقوله	مفهوم	فراوانی	تاریخ سخنرانی
تقویت آموزش نظامی و الهی	فعالیت و تحرکات نظامی	۲	۱۳۸۶/۰۹/۰۵ ۱۳۶۹/۰۳/۰۳
	توجه و مراقبت با آموزش نظامی	۲	۱۳۷۲/۰۸/۳۰ ۱۳۸۶/۰۹/۰۵
	توجه به آموزش	۱	۱۳۶۸/۰۷/۰۵
	توجه و مراقبت با آموزش دینی و الهی	۱	۱۳۷۲/۰۸/۳۰
	تقویت آموزش	۱	۱۳۷۲/۰۵/۰۸
جمع فراوانی		۷	

۳-۸) راهبردهای دیگر ...

پیش‌روبودن در همه عرصه‌های اساسی زندگی، الگوبرداری و الگوسازی، توجه به جوانان، ابتکار و نوآوری در همه زمینه‌ها، بیداری و هوشیاربودن، جدی گرفتن بسیج، تشکیل هیئت‌های اندیشه-ورزی و رصدگری در راستای راهبردنگاری و راهبردداندیشی، همکاری و هم‌افزایی با دیگر مجموعه‌ها و سازمان‌ها، نهضت مسأله‌محوری و نقش‌آفرینی تخصصی، تحرک و چابکی، ازجمله راهبردها و توصیه‌های دیگری است که رهبر معظم انقلاب بارها در مناسبت‌های مختلف توجه مسئولین مربوطه را به آن یادآور شده‌اند که با توجه شفافیت توصیه‌ها و راهبردها و همچنین محدودیت در صفحات مقاله، از تشریح آن‌ها خودداری می‌گردد.

۴. شرایط زمینه‌ای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

شرایط زمینه‌ای، بستر عام را برای اجرای راهبردها به‌وجود می‌آورند. این شرایط عمدتاً به مؤلفه‌های محیط کلان همانند شرایط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تکنولوژیکی و ... بستگی دارد. به‌طور کلی، الگوهای زمانی و مکانی پایداری که بر پدیده‌محوری حاکم است، به‌عنوان بستر در نظر گرفته شده است. مفاهیم و مقوله‌های مرتبط با شرایط زمینه‌ای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در

اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، در ۵ مقوله و ۴۷ مفهوم احصا و دسته‌بندی شده است که مقوله‌های آن به ترتیب فراوانی به شرح ذیل است:

۱. وحدت و پیوند بین مردم و مسئولین و پشتیبانی مردم؛
۲. گسترش روحیه و فرهنگ بسیجی در همه حوزه‌ها؛
۳. قدردانستن و افتخار کردن به بسیج در جامعه؛
۴. فراگیری بسیج؛
۵. امر به معرف و نهی از منکر.

۵) شرایط مداخله‌ای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

شرایط مداخله‌گر، شرایط عام و ساختاری هستند که مداخله سایر عوامل را تسهیل یا محدود می‌کنند (عبدی و نادری، ۱۳۹۹: ۴۴). در این پژوهش منظور از شرایط مداخله‌گرانه، همان قابلیت‌ها و توانمندی‌های درونی بسیج است که در حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج مؤثر هستند و باعث تسهیل در اجرای راهبردها می‌شود. مفاهیم و مقوله‌های مرتبط با شرایط زمینه‌ای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، در ۷ مقوله و ۱۰۸ مفهوم احصا و دسته‌بندی شده است که مقوله‌های آن به ترتیب فراوانی به شرح ذیل است:

۱. کیفیت نیروی بسیجی: برخی خصوصیات بسیجی که بر کیفیت نیروی بسیجی می‌افزاید، شامل مؤمن، متعهد، خرافی و افراطی نبودن، حلم و بردباری، هدف‌داشتن، سیاست‌زده نبودن، جناحی و حزبی نبودن، حزب‌الهی بودن، شناخت اولویت، صبور و مقاوم، صدق و صفا، طهارت و پاک‌دامنی، غیور، احساسی نبودن، پرهیز از غرور و تکبر، بلندهمتی، پرهیز از ورود به مسابقه زرق و برق زندگی، ظرفیت و جنبه داشتن، عدالت‌طلبی، ریاکار نبودن، عدم وابستگی به پول و مقام، مردمی بودن، متحجر نبودن و ... است.
۲. برخورداری از اخلاق و رفتار نیک؛
۳. سازمان‌دهی صحیح؛
۴. تفکر کردن و منطقی‌اندیشیدن؛
۵. داشتن احساس بسیجی؛

۶. علم‌گرایی و توجه به دانش؛

۷. نشاط.

۶) پیامدهای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پیامدها، نتایجی است که در نتیجه یک اقدام یا خودداری از انجام عملی حاصل خواهد شد و ممکن است مثبت یا منفی باشد. به عبارتی دیگر، آثاری است که در نتیجه عملی شدن راهبردها در آینده ایجاد می‌شود. در این پژوهش، پیامدها، همان آثار مثبتی هستند که در نتیجه کاربست توصیه‌ها و راهبردهای ارائه‌شده توسط مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص بسیج ایجاد می‌شوند. براساس کدگذاری بیانات معظم‌له، ۱۰ مقوله و ۵۴ مفهوم به‌عنوان پیامد احصا گردیده است که مقوله‌های آن به‌ترتیب فراوانی به شرح ذیل است:

۱. شکست‌ناپذیری و پیروزی قطعی نظام جمهوری اسلامی ایران؛
۲. تعالی و پیشرفت در کشور؛
۳. شکل‌گیری ارتش بیست میلیونی؛
۴. سربلندی و سرفرازی نظام جمهوری اسلامی؛
۵. قدم در صراط مستقیم؛
۶. جذابیت برای نظام اسلامی؛
۷. تحقق حکومت مبتنی بر مردم‌سالاری دینی؛
۸. کارآمد شدن سپاه پاسداران به یک سازمان رزمی؛
۹. استقلال و آزادی؛
۱۰. جلوگیری از انحراف.

ایشان می‌فرمایند: «آنجایی که مردم در صحنه‌اند و پیوند و اتحاد میان آحاد مردم هست، پیروزی و پیشروی قطعی است. بسیج یک چنین نمونه‌ای است؛ مظهری است از همین حضور مردمی در صحنه و پیوند مردم با یکدیگر؛ به این چشم به بسیج باید نگاه کرد» (بیانات در مورخه ۱۳۹۲/۰۸/۲۹). «وقتی بیست میلیون انسان آماده مبارزه با سلاح در یک جامعه‌ای باشد، هیچ قدرتی در دنیا طمع نمی‌ورزد؛ می‌فهمد هزینه تهاجم به این مجموعه، هزینه زیادی است. ارتش بیست

میلیونی را امام مطرح کردند؛ البته بیست میلیون در مقایسه‌ی با جمعیت آن روز کشور که حدود چهل میلیون بود؛ بعد ما عرض کردیم ارتش ده‌ها میلیونی. واقع قضیه هم همین است. البته این معنایش این نیست که همه جامعه نظامی می‌شوند، همه تفنگ دست می‌گیرند؛ معنایش این است که همه آماده دفاع می‌شوند، آماده مبارزه‌اند. ملتی که همه آماده مبارزه‌اند، این ملت دیگر شکست نخواهد خورد. هر توطئه‌ای در مقابل این ملت این‌چنینی، این جور با این سطح از آمادگی، نقش بر آب خواهد شد» (بیانات مورخ ۱۳۹۰/۹/۶). در فرازی می‌فرمایند: «حضور بسیج و حرکت بسیجی در هر میدانی احساس شده است، ما پیشرفت داشته‌ایم؛ این یک تجربه مهمی است. کشور در آینده مسائل مهم‌تری در پیش دار - نمی‌گویم مشکلات مهم‌تر - ممکن است مشکلات روزبه‌روز کاهش پیدا کند، اما مسائل مهم‌تری هست، کارهای بزرگتری هست. ما که نمی‌خواهیم به‌عنوان یک ملت، دور خودمان حصار بکشیم؛ که اگر این کار را هم بکنیم، رشد متوقف نخواهد ماند؛ اما نگاه ما، نگاه وسیع است؛ در طول تاریخ و در عرض جهان، این نگاه، گسترده است. ملتی با یک چنین آرمان‌هایی، با یک چنین همت بلندی، با یک چنین افق دوری، خیلی مسائل در پیش دارد. این مسائل احتیاج دارد به خصوصیتی که در مجموعه بسیج هست؛ بنابراین راجع به بسیج هر چه گفته شود، مذاقه شود، بر روی خصوصیات تکیه شود و تعمق شود، زیادی نیست. (بیانات مورخ ۱۳۹۱/۰۷/۲۴)»

گزاره‌های حکمی و الگوی نهایی پژوهش

گزاره‌های حکمی، روابط بین مقوله‌محوری و سایر مقوله‌ها را نشان می‌دهند که در زیر، گزاره‌های حکمی یا قضایای این پژوهش آمده است:

گزاره ۱: ضرورت دفاع از دین و کشور، حفظ و تأمین منافع و اهداف ملی، حفظ روحیه، فرهنگ و اصول بسیجی به‌عنوان سرمایه ملی، پشتیبانی از نظام و نیروهای مسلح و تشکیل ارتش بیست میلیونی، تضمین آینده موفقیت‌آمیز انقلاب و کشور، نیازمندی دنیای اسلام به تجربه و حرکت خوب بسیج به‌عنوان شرایط علی حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی).

گزاره ۲: چگونگی حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به‌عنوان مسأله محوری محسوب گردیده و بر راهبردها مؤثر خواهد بود.

گزاره ۳: در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، وحدت و پیوند بین مردم و مسئولین و پشتیبانی مردم، گسترش روحیه و فرهنگ بسیجی در همه حوزه‌ها، قدر دانستن و افتخار کردن به بسیج در جامعه، فراگیری بسیج، امر به معرف و نهی از منکر بستر عام را برای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج فراهم می‌کنند.

گزاره ۴: در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، عوامل مداخله‌ای همچون کیفیت نیروی بسیجی، داشتن اخلاق و رفتار نیک، سازمان‌دهی صحیح، تفکر کردن و منطقی‌اندیشیدن، داشتن احساس بسیجی، علم‌گرایی و توجه به دانش و نشاط بستر خاص را برای حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج فراهم می‌کنند.

گزاره ۵: معنویت‌گرایی، داشتن بصیرت و آگاهی، حضور در عرصه‌های گوناگون، آمادگی، عمل مجاهدانه و خردمندانه برای رضای خدا، ایستادگی و مقاومت، انضباط و نظم، تقویت آموزش نظامی، پیش‌رو بودن در همه عرصه‌های اساسی زندگی، الگوبرداری و الگوسازی، جوان‌گرایی، ابتکار و نوآوری در همه زمینه‌ها، بیداری و هوشیاری داشتن، جدی‌گرفتن بسیج، تشکیل هیئت‌های اندیشه‌ورزی و رصدگری در راستای راهبردنگاری و راهبرداندیشی، همکاری و هم‌افزایی، تحرک و چابکی، نهضت مسأله‌محوری و نقش‌آفرینی تخصصی، راهبردهایی هستند که در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج مؤثرند.

گزاره ۶: توجه به راهبردهای مورد اشاره در گزاره ۵، پیامدهایی همچون شکست‌ناپذیری و پیروزی قطعی نظام جمهوری اسلامی ایران، تعالی و پیشرفت در کشور، شکل‌گیری ارتش بیست میلیونی، سربلندی و سرفرازی نظام جمهوری اسلامی، قدم در صراط مستقیم، جذابیت برای نظام اسلامی، تحقق حکومت مبتنی بر مردم‌سالاری دینی، کارآمدشدن سپاه پاسداران به یک سازمان رزمی، استقلال و آزادی و جلوگیری از انحراف را برای جمهوری اسلامی ایران به ارمغان خواهد آورد.

با توجه گزاره‌های فوق، الگوی نهایی پژوهش به شکل زیر نشان داده شده است.

شکل ۲. الگوی حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

منبع: (دانایی فر و امامی، ۱۳۸۶: ۸۶)

روایت مدل یا نظریه حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

لازمه تبدیل تحلیل‌ها به نظریه، ربط‌دادن منظم مفاهیم و مقوله‌هاست. در چارچوب تئوری داده‌بنیاد، مرحله اصلی نظریه‌پردازی، کدگذاری انتخابی است که با توجه به نتایج کدگذاری باز و محوری، نظریه‌پردازی صورت می‌گیرد. به این ترتیب که از چیدمان خاص بین مقوله‌های موجود در کدگذاری محوری و ایجاد روابط نظام‌مند بین مقوله‌ها، یک نظریه به نگارش درآمده و روابط در چارچوب یک روایت روشن می‌گردد.

در این اینجا الگوی نهایی پژوهش را می‌توان این‌گونه تبیین و روایت کرد: با نظر به جایگاه و اهمیت نقش آفرینی داوطلبانه بسیج در مقاطع حساس انقلاب اسلامی و دفاع از ارزش‌های اسلامی و انقلابی، این نهاد در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مورد توجه بوده و همواره بر استفاده از این ظرفیت در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی تأکید نموده‌اند. بر این اساس، در اندیشه دفاعی معظم‌له، عوامل علی یعنی دفاع از دین و کشور، حفظ و تأمین منافع و اهداف ملی، حفظ روحیه، فرهنگ و اصول بسیجی به‌عنوان سرمایه ملی، پشتیبانی از نظام و نیروهای مسلح و تشکیل

ارتش بیست میلیونی، تضمین آینده موفقیت‌آمیز انقلاب و کشور، نیازمندی دنیای اسلام به تجربه و حرکت خوب بسیج، ضرورت توجه به حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج را نمایان می‌سازد و در این راستا معنویت‌گرایی، داشتن بصیرت و آگاهی، حضور در عرصه‌های گوناگون، آمادگی، عمل مجاهدانه و خردمندانه برای رضای خدا، ایستادگی و مقاومت، نظم و انضباط، تقویت آموزش نظامی، پیشروبودن در همه عرصه‌های اساسی زندگی، الگوبرداری و الگوسازی، جوان‌گرایی، ابتکار و نوآوری در همه زمینه‌ها، بیداری و هوشیاری، جدی گرفتن بسیج، تشکیل هیئت‌های اندیشه‌ورزی و رصدگری در راستای راهبردنگاری و راهبرداندیشی، همکاری و هم‌افزایی، تحرک و چابکی، نهضت مسأله‌محوری و نقش‌آفرینی تخصصی، به‌عنوان راهبردهای مؤثر احصا گردیده است. علاوه بر این، فراهم‌بودن بسترهای عام (وحدت و پیوند بین مردم و مسئولین و پشتیبانی مردم، گسترش روحیه و فرهنگ بسیجی در همه حوزه‌ها، قدردانستن و افتخارکردن به بسیج در جامعه، فراگیری بسیج و امر به معرف و نهی از منکر) و توجه به عوامل مداخله‌گر (کیفیت نیروی بسیجی، داشتن اخلاق و رفتار نیک، سازمان‌دهی صحیح، تفکرکردن و منطقی‌اندیشیدن، داشتن احساس بسیجی، علم‌گرایی و توجه به دانش و نشاط)، موجب تسهیل در تحقق راهبردها و در نتیجه حفظ و ارتقای کارآمدی شده و با اثرگذاری خود، پیامدهای مطلوبی همچون شکست‌ناپذیری و پیروزی قطعی، تعالی و پیشرفت در کشور، شکل‌گیری ارتش بیست میلیونی، سربلندی و سرافرازی، قدم‌گذاردن در صراط مستقیم، تحقق حکومت مبتنی بر مردم‌سالاری دینی، کارآمدشدن سپاه پاسداران به یک سازمان رزمی، استقلال و آزادی و جلوگیری از انحراف و جذابیت را برای نظام جمهوری اسلامی ایران به‌دنبال دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در حرکت به سمت اهداف ملی هر جامعه، اندیشه و آرای رهبران آن جامعه اهمیت و تأثیرگذاری بالایی دارد. در نظام جمهوری اسلامی ایران رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌واسطه برخورداری از بینش عمیق دینی، سیاسی و تجربه حضور در میدان‌های مختلف از صدر انقلاب اسلامی تاکنون، صاحب اندیشه، دیدگاه و آرای است که پیاده‌سازی آن‌ها،

موجب تحول و بالندگی در مسیر تحقق اهداف سازمان‌ها خواهد شد. در حوزه دفاعی، اندیشه‌های ایشان همواره راه‌گشا، تحول‌آفرین و پیش‌برنده بوده است.

در این پژوهش تلاش شد به جهت حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج و چگونگی عمل بسیج، با تأکید بر راهبردهای آن در اندیشه‌های دفاعی معظم‌له احصاء گردد. از منظر ایشان دفاع از کشور و نظام اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد و در این حوزه، یکی از پیشگامان و پیش‌قراولان عرصه دفاع از کشور و بازوی توانای نظام در میدان‌های مورد نیاز کشور، بسیج و روحیه بسیجی است که به مناسبت‌های مختلف از آن به نیکی یاد کردند و می‌فرمایند: «... در جنگ هم روحیه بسیجی بود که توانست برای کشور افتخار به بار آورد؛ هر جا این روحیه بسیجی وارد شد، گره‌ها را باز کرد. بسیج یعنی پیشگام و پیش‌قراول در همه میدان‌های مورد نیاز کشور و نظام اسلامی. هر جا حضور شجاعانه و فداکارانه و مخلصانه ضرورت پیدا کند، بسیج در خط مقدم است» (بیانات مورخ ۱۳۸۰/۲/۱۲). بر این اساس، لازمه حضور شجاعانه، فداکارانه، مخلصانه و کارآمدانه بسیج در میدان دفاع از کشور و دیگر میدان‌ها، توجه به توصیه‌ها و رهنمودهای ایشان در این خصوص است. براساس کدگذاری و تحلیل محتوای بیانات ایشان، از منظر معظم‌له، معنویت‌گرایی، حضور با ایمان و دائمی، آمادگی، داشتن بصیرت و آگاهی، ایستادگی و مقامت، تقویت آموزش نظامی، انضباط و نظم، عمل مجاهدانه و خردمندانه برای خدا، پیشروبودن، الگوبرداری و الگوسازی، توجه به جوانان، ابتکار و نوآوری، بیداری و هوشیاری، تشکیل هیئت‌های اندیشه‌ورزی و رصدگری در راستای راهبردنگاری و راهبرداندیشی، همکاری و هم‌افزایی، تحرک و چابکی و نهضت مسأله‌محوری و نقش‌آفرینی تخصصی، از جمله رهنمودهایی است که بسیجیان و مسئولین مربوطه بایستی در انجام وظایف خود به آن توجه و عمل نمایند. پیاده‌سازی و عمل به الگوی ارائه‌شده، پیامدهای مطلوبی در عرصه دفاع و حراست از کشور به دنبال خواهد داشت چراکه بسیج به‌عنوان یک نهاد مردمی و متشکل از اقشار مختلف، یکی از پشتوانه‌های اساسی حوزه دفاعی و نیروهای مسلح محسوب می‌گردد؛ بنابراین با توجه به تهدیدات متنوع دشمن، لازم است با بهره‌گیری از اندیشه‌های دفاعی رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) که در این پژوهش به آن اشاره شد، در جهت مقابله با تهدیدات، خود را به‌روزتر و کارآمدتر نموده، با اقتدار و صلابت در مقابل دشمنان بایستند و از انقلاب اسلامی دفاع کنند. علاوه بر این، مانع از انحراف حرکت بسیج به سمت تحقق اهداف خود

شده و نه تنها موجب ارتقای توان دفاعی، تأمین امنیت ملی و تحقق اهداف ملی می‌شود، بلکه مبتنی بر اندیشه‌های ایشان، با استفاده از بسیج و فرهنگ بسیجی می‌توان بر بسیاری از مشکلات و چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه فائق آمد.

در پایان موارد زیر به مسئولین بسیج و بسیجیان پیشنهاد می‌گردد:

۱. اگر به دنبال ارتقای کیفیت و کارآمدی بسیج هستند، در تدوین و پیاده‌سازی راهبردها و سیاست‌ها، به الگوی حاکم بر اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص بسیج توجه جدی نموده و از آن به عنوان یک نقشه راه استفاده نمایند.
۲. گسترش روحیه بسیجی در تمام حوزه‌ها و توجه روزافزون به افزایش آمادگی‌های نیروهای بسیجی از طریق آموزش‌های اعتقادی و نظامی.
۳. توجه به جوانان در بحث مدیریت اقدامات بسیج.
۴. توجه به اصل وحدت ملی، حضور در صحنه و مقاومت به عنوان رمز پیروزی انقلاب اسلامی در جهت ایجاد چتر امنیتی و سپر دفاعی از کشور و مردم توسط بسیج.
۵. به روزنمایی ساختار و آموزش بسیج متناسب با تهدیدات روز، مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی).
۶. توجه به ارتقای قدرت نرم در ساختار بسیج مبتنی بر آموزه‌های دینی و فرهنگ ملی.

فهرست منابع

منابع فارسی:

۱. بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، از سال ۱۳۶۸ لغایت ۱۳۹۸.
۲. مجموعه مقالات چهارمین همایش ملی تبیین اندیشه‌های دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) (۱۳۹۷)، تهران، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، دبیرخانه همایش.
۳. آزاد ارمکی، تقی (۱۳۷۶)، «تأملی جامعه‌شناختی در بررسی ویژگی‌های فرهنگی بسیجی»، مطالعات راهبردی بسیج، ش ۱۵.
۴. ترابیان، زهرا؛ حسینی، سیدمعصوم؛ نصیری‌میر، جواد (۱۳۹۷)، «مبانی و مفاهیم اندیشه‌های دفاعی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)»، تهران، ششمین کنگره بین‌المللی توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین در جامعه.
۵. جعفری، سید اصغر (۱۳۹۱)، «دفاع مشروع از منظر امام خامنه‌ای (مدظله العالی) و حقوق بین‌الملل»، مجموعه مقالات اولین همایش تبیین اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، تهران، سازمان عقیدتی - سیاسی وزارت دفاع.
۶. جعفری، سیداصغر و دیگران (۱۳۹۵)، «درآمدی بر دفاع در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)»، تهران، انتشارات وزارت دفاع، چاپ اول.
۷. جمشیدی، محمدحسین (۱۳۸۳)، «مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در ایران»، تهران، انتشارات بسیج منطقه ۳، چاپ اول.
۸. دانایی‌فرد، حسن؛ امامی، سیدمجتبی (۱۳۸۶)، «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد»، اندیشه مدیریت، دوره ۱، شماره ۲.
۹. عبدی، بهنام؛ نادری، علیرضا (۱۳۹۷)، «ملاحظات سیاستی استقرار فرهنگ دفاعی آینده‌نگر در راستای الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت براساس تدابیر مقام معظم فرماندهی کل قوا (مدظله العالی)»، آینده‌پژوهی، سال دوم، ش ۶.
۱۰. فولادی، قاسم، زارعی، وحید (۱۳۹۴)، «دفاع همه‌جانبه رویکرد همه‌جانبه»، تهران، انتشارات شرکت پیشرو فناوری قائد، چاپ اول.
۱۱. کاظمی، محمدعلی (۱۳۷۶)، «نظری کوتاه بر تعریف بسیج و جایگاه آن در ج.ا.ایران»، فصلنامه مطالعات بسیج، ش ۱۵.
۱۲. لطفی مرزناکی، رحمان (۱۳۹۴)، «دفاع هوشمند در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی)»، تهران، انتشارات آوای سبحان، چاپ دوم.
۱۳. مطهرنیا، مهدی (۱۳۷۶)، «بسیج و نقش آن در دفاع همه‌جانبه»، مطالعات راهبردی بسیج، ش ۱۵.
۱۴. مهدیان، حسین؛ یوسف‌وند، یعقوب (۱۳۹۵)، «تبیین اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا در حوزه جنگ نرم و نقش آن در استحکام ساخت قدرت درونی نظام»، دوماهنامه اطلاعات راهبردی، ش ۱۳۳.

۱۵. میرحسینی، سیدمحسن؛ رحیم پوراصل، ایرج (۱۳۹۷)، «مؤلفه‌های اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای (در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی)»، دوفصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل، ش ۲.
۱۶. محمدی فاتح، اصغر (۱۳۹۴)، طراحی مدلی برای ارتقاء ظرفیت سیاستگذاری در ایران، رساله دکتری، رشته مدیریت گرایش سیاستگذاری عمومی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس.